

ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ РОБОТОЮ

Лєскова Л.Ф.

Старший викладач кафедри соціальної роботи
Чернігівський національний технологічний університет

Стаття присвячена теоретичному дослідженню сутності понять «соціалізація» та «професійна соціалізація». Висвітлені різні тлумачення поняття «соціалізація». Професійна соціалізація є невід'ємною складовою загального процесу соціалізації, при якому формується процес успішного включення індивіда у процес трудової діяльності та підтримка високого рівня професійної мобільності на протязі усього життя.

Професійний розвиток соціального працівника постає як органічна єдність зовнішнього і внутрішнього світу індивіду, об'єктивних (значимість професії в суспільстві, її правовий та суспільний статус тощо) і суб'єктивних (схильності, можливості, здібності, ціннісні орієнтації, мотиваційна готовність тощо) чинників, а неперервна професійна освіта виступає як засіб, умова цієї взаємодії, підстава для досягнення високого професіоналізму особистості і діяльності.

Ключові слова: соціалізація, професійна соціалізація, адаптація, особистість, соціальний працівник, професійні спільноти.

ПРОБЛЕМА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТОЙ

Лєскова Л.Ф.

Старший преподаватель кафедры социальной работы
Черниговский национальный технологический университет

Статья посвящена теоретическому исследованию сущности понятий «социализация» и «профессиональная социализация». Представлены разные интерпретации понятия «социализация». Профессиональная социализация является неотъемлемой частью общего процесса социализации, при котором формируется процесс успешного включения индивида в процесс трудовой деятельности и поддержка высокого уровня профессиональной мобильности на протяжении всей жизни.

Профессиональное развитие социального работника проявляется как органическое единение внешнего и внутреннего мира индивида, объективных (значимость профессии в обществе, ее правовой и общественный статус и т.д.) и субъективных (склонности, возможности, способности, ценностные ориентации, мотивационная готовность и т.д.) факторов, а непрерывное профессиональное образование выступает средством этого взаимодействия, основой для достижения высокого профессионализма личности и деятельности.

Ключевые слова: социализация, профессиональная социализация, адаптация, личность, социальный работник, профессиональные сообщества.

THE ISSUE OF PROFESSIONAL PERSON'S SOCIALIZATION IN THE SUSTEM OF THE MANAGEMENT OF SOCIAL WORK

Lieskova L. F.

senior lecturer of the Department of Social Work,
Chernihiv National University of Technology

Social work as a professional activity is the interrelated system of values, theory and practice. Its mission is in the providing an opportunity to develop human potential completely, to enrich own life and to prevent the appearance of dysfunctions.

The paper is devoted to the theoretical investigation of the concepts «socialization» and «professional socialization». Different meanings of the concept «socialization» are highlighted. It has been defined that socialization is a two-way process, under which a person not only adapts to society`s environment, to culture`s elements and norms that form on the different levels of society`s life-support but also because of its activeness convert them on own values, orientations and attitudes. Professional socialization is an entire part of the general process of socialization with which the process of successful person`s inclusion in the process of work and the support of the high level of lifelong professional mobility are form.

Professional development of a social worker is as an organic unity of external and internal individual world, objective (profession`s significancy in the society, its legal and social status) and subjective (tendencies, possibilities, capabilities, valuable orientations, motivation willingness) factors, and continuous professional training is as a mean, condition of that interaction, precondition to the activeness of high persons` and activity`s professionalism.

Key words: socialization, professional socialization, adaptation, person, social worker, professional communities.

Постановка проблеми. Головною складовою суспільства є людина. Входження людини в суспільство відбувається через різноманітні соціальні спільноти: групи, інститути, організації та системи прийнятих у суспільстві норм і цінностей (культура). Внаслідок цього людина залучена до багатьох соціальних систем, кожна з яких справляє на неї системоформуючий вплив. Вона стає не тільки елементом соціальної системи, а системою, що має складну структуру.

Соціальна робота як фахова діяльність є взаємопов'язаною системою цінностей, теорії і практики, її місія полягає у наданні людям можливості якомога повніше розвивати власний потенціал, збагачувати своє життя та попереджувати виникнення дисфункцій.

Саме тому виникає необхідність створення умов для розкриття, розвитку і реалізації внутрішнього потенціалу особистості фахівця із соціальної роботи, а саме забезпечувати професійну компетентність його особистості, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і обумовлювати його здатність задовольняти як особисті духовні і матеріальні потреби, так і потреби суспільства. За таких умов набуває актуальності проблема професійної соціалізації особистості соціального працівника в системі управління соціальною роботою.

Адже людина як істота соціальна на основі соціальних зв'язків і взаємодії творить групи, колективи, об'єднання, а згодом і спільноти. Саме особистість з'єднує всі ланки суспільного життя, робить їх полем власної творчої активності та осередком розгортання внутрішніх потенцій.

У соціології особистість розглядається не як продукт природи, а передусім як сукупність суспільних відносин, продукт суспільства.

Аналіз досліджень та публікацій. Фрагментарність існуючих теоретичних розробок і обмеженість емпіричного матеріалу з даної проблеми, істотно знижує ефективність практичних заходів у сфері спільної діяльності та спілкування фахівців у сфері соціальної роботи, що також спричиняє необхідність і актуальність даного дослідження. Соціалізація особистості у колективі, яка зумовлена новою соціальною, економічною та міжкультурною ситуацією, знайшла своє відображення і стала об'єктом спеціальних досліджень у роботах Г.Тарда, Г.Саллівана, Дж.Г.Міда, Т.Парсонса, Б.Скіннера, О.Брима, Д.Мунді, М.Каплана, Б.Паригіна, П.Гальперіна, А.Леонтєва, А.Макаренка, А.Мудрика, Г.Андрєєвої та інших вітчизняних та зарубіжних вчених. Із сучасних дослідників професійної соціалізації слід відмітити С.Іконнікову, В.Лисовського, В.Нечаєву, Н.Перинську, Ф. Филипова.

Мета статті: розкрити сутність процесу професійної соціалізації та особистість соціального працівника як її об'єкту і суб'єкту.

Теоретичний аналіз проблеми. Соціалізація (від латинського «socialis» - суспільний) – процес входження індивіда в суспільство, активного засвоєння ним соціального досвіду, соціальних ролей, норм, цінностей, необхідних для успішної життєдіяльності в певному суспільстві. Виникнення поняття «соціалізація» пов'язують з ім'ям французького соціолога Г.Тарда, який розглядав соціалізацію як процес розвитку суспільства, умови для якого повинні створювати освіта та виховання, а засвоєння норм поведінки відбувається через соціальні взаємини.

Під впливом поглядів Г.Тарда, видатний американський соціолог Франклін Генрі Гіддінгс висловив своє розуміння соціалізації. На його думку, підсумком соціалізації повинна бути «плюралістична поведінка», що забезпечує взаєморозуміння та комунікацію людей і відповідає «соціальному розуму» [5, с.30].

Сучасна вітчизняна наука проблему соціалізації розглядає у філософському, соціологічному, педагогічному та психологічному аспектах. А відтак, чіткого та універсального визначення поняття соціалізації, яке б цілком задовольняло вчених, які займаються вивченням проблем особистості, її становлення й розвитку, до цього часу не сформульовано. Філософи соціалізацію розглядають як становлення людини – соціальної істоти – у процесі філогенезу (йдеться про філогенез – історичний процес розвитку людства) (С.Батенін). Соціологи розуміють її як процес засвоєння індивідом цінностей, норм і установок, притаманних суспільству. Представники психологічного напрямку розглядають соціалізацію як процес засвоєння людиною соціальних норм, цінностей, досвіду, опанування системою соціальних ролей та культури [5,с.32].

На наше переконання, є доцільним розглядати соціалізацію як двосторонній процес, що включає активне відтворення індивідом суспільних відносин. Двосторонній процес соціалізації передбачає засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків і активне їх відтворення. Тобто людина не тільки адаптується до умов соціуму, елементів культури, норм, що формуються на різних рівнях життєдіяльності суспільства, а й завдяки своїй активності перетворює їх на власні цінності, орієнтації, установки.

Ми цілком погоджуємось з тлумаченням процесу соціалізації Г.Андрєєвої, яка і визначає соціалізацію як «...двосторонній процес, що містить, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків; з іншого боку (що часто недостатньо підкреслюється в дослідженнях), процес активного відтворення індивідом системи соціальних зв'язків за рахунок його активної діяльності, активного включення в соціальне середовище» [3,с.276].

Г.Андрєєва оперує поняттями «розвиток особистості» і «соціалізація», які, на її думку збігаються за обсягом, оскільки розвиток особистості не може відбуватися поза системою соціальних зв'язків, стосунків загалом. Вона характеризує соціалізацію як складний безперервний, багатофункціональний процес, що відбувається на біологічному, психологічному й соціальному рівнях, охоплює різні вікові стадії. Крім того, дослідниця зазначає, що соціалізація являє собою процес, за умов якого, з одного боку, потреби окремо взятої особистості орієнтуються до потреб суспільства (при цьому така адаптація носить не пасивний, а активний характер, при якому індивід добровільно, творчо буде свою роль у суспільстві); з іншого — суспільство формує норми моралі й поведінки, педагогічно доцільні [8, с. 24].

А. Мудрик вводить поняття «виховання» як складову поняття «соціалізація». У своїх роботах він визначає це соціальне явище як «відносно соціально-контрольовану соціалізацію». Узагалі, трактуючи соціалізацію як «розвиток і самозміну людини у процесі засвоєння й відтворення культури, який відбувається під час взаємодії людини зі стихійними, відносно спрямованими і цілеспрямовано створеними умовами життя на всіх вікових етапах», він тим самим процес соціалізації подає як сукупність чотирьох складових:

1) стихійної соціалізації людини у взаємодії й під впливом об'єктивних обставин життя суспільства, зміст характер і результати якої визначаються соціально-економічними і соціокультурними реаліями;

2) відносно спрямованої соціалізації, коли держава приймає певні економічні, законодавчі, організаційні заходи для вирішення своїх завдань, що об'єктивно впливають на зміни можливостей і характер розвитку, на життєвий шлях тих чи інших соціально-професійних, етнокультурних і вікових груп;

3) відносно соціально контрольованої соціалізації (виховання) - планомірного створення державою й суспільством правових, організаційних, матеріальних і духовних умов для розвитку людини;

4) більш чи менш свідомо самозміна людини, яка має просоціальний, асоціальний чи антисоціальний вектор, залежно від індивідуальних ресурсів і відповідно чи усупереч об'єктивним умовам життя [8, с.41-44].

М.Лукашевич зауважує, що «індивід як «об'єкт» соціалізації є водночас суб'єктом суспільної активності, творцем нових суспільних форм. Тому соціалізація відбувається тим успішніше, чим активніша участь індивіда в творчо-перетворювальній суспільній діяльності» [7].

Сьогодні під терміном «соціалізація» у вітчизняній літературі розуміється «процес послідовного входження індивіда в соціальне середовище, що супроводжується засвоєнням та відновленням культури суспільства, унаслідок взаємодії людини зі стихійними та цілеспрямовано створюваними умовами життя на всіх її вікових етапах. Соціалізація неможлива без активної участі самої людини в процесі засвоєння широкого кола цінностей, понять та навичок, на ґрунті яких складається її повсякденне життя» [7].

У процесі соціалізації в людини формуються соціальні якості, знання, вміння, навички, що дає їй змогу стати дієздатним учасником соціальних відносин. Соціалізація відбувається як за стихійного впливу на особистість різних обставин життя, так і за цілеспрямованого формування особистості. Людина долучається до групи, намагаючись стати її частиною, досягнути почуття «Я» серед «Ми», що позбавляє самотності, дає відчуття сили, впевненості, спонукає до впливу на соціальне життя у групі в процесі міжособистісних контактів, сприяє набуттю індивідуального досвіду.

Серед багатьох учених побутує думка, що соціалізація тісно пов'язана з адаптацією – пристосуванням організмів до навколишнього середовища. Вони трактують соціалізацію як безперервну адаптацію живого організму до оточення, як його здатність пристосовуватися до реакції інших людей. За іншою точкою зору, адаптація є складовою соціалізації, її механізмом. Соціалізація людини розгортається в конкретних умовах її життєдіяльності. Цей процес охоплює всі аспекти залучення особистості до культури, навчання і виховання, за допомогою яких вона набуває соціальності, спроможності брати участь у соціальному житті. Успішній соціалізації сприяють такі чинники, як зміна поведінки, очікування і прагнення відповідати їм. У процесі історичної практики індивід виявляє свою соціальну сутність, формує соціальні якості, набуває особистого життєвого досвіду. Об'єктивно, формуючи та розвиваючи власне «Я», особа не може існувати без спілкування та поза діяльністю.

Суспільство здійснює вплив на особистість через інститути соціалізації.

Інститути соціалізації – конкретні групи, в яких людина долучається до системи норм, цінностей і соціальних зв'язків (сім'я, школа, неформальні організації, засоби масової інформації тощо.)

Вони характеризуються стійкою формою організації спільної діяльності, усталеним комплексом правил, принципів, норм, що її регулюють. Водночас інститути соціалізації є різновидами особливих соціальних зв'язків, що забезпечують цілісність взаємодії особи і суспільства; заданим набором доцільно орієнтованих стандартів поведінки особи в конкретних ситуаціях.

Відповідно до змісту соціалізаційного процесу розрізняють пізнавальну, професійну, правову, трудову, політичну, економічну та інші типи соціалізації [4, с.18].

Проблемі професійної соціалізації вперше приділяється увага соціологами на зламі XIX-XX століть у науковому полі загальної теорії соціалізації, в подальшому активно досліджується у 1920-1930 роках в межах структурно-функціональної теорії.

Професійну соціалізацію можна розглядати у двох значеннях. У широкому змісті слова вона являє собою процес розвитку адаптаційно-інтегративних характеристик особистості (складова соціалізаційного процесу). При цьому він формує потенціал успішного включення індивіда у процес трудової діяльності та підтримка високого рівня професійної мобільності на протязі усього життя. У

вужькому розумінні слова професійна соціалізація може розглядатися у межах певної соціально-професійної групи і мати визначену професійну направленість.

Соціальна сутність процесу професійної соціалізації полягає у ґрунтовному засвоєнні соціальних принципів функціонування професійної спільноти, які стають, таким чином, структурними елементами особистості спеціаліста.

Ці принципи реалізуються у поведінці члена професійної групи як під час виконання ним своїх безпосередніх трудових обов'язків, так і у неформальних стосунках (структура мови, манера одягатися, спосіб життя в цілому). Слід зазначити, що процес професійної соціалізації не обмежується конкретним часовим інтервалом або життєвим етапом особистості.

Професійна соціалізація здійснюється як цілеспрямовано у процесі навчання, так і спонтанно у взаєминах людей, котрі належать до однієї професійної спільноти, у формальній і неформальній обстановці. Таке спілкування є необхідним елементом основного процесу соціалізації особистості, вплив якого не припиняється із закінченням трудової діяльності, але накладає відбиток на все свідоме життя людини.

Включення процесу професійної соціалізації у сферу наукових інтересів соціологів є відповіддю на потреби суспільства у відтворенні і розвитку професійних спільнот як носіїв і трансляторів специфічної професійної субкультури. Професійні спільноти об'єднують людей, котрі працюють в одній сфері, мають спільні цілі, єдину систему цінностей і соціальних нормативів, у команду одностайців. На їх основі формуються наукові школи, дослідницькі групи, інноваційні команди. Саме тому управління професійною соціалізацією як процесом становлення спеціаліста і повноцінного включення його у професійне середовище є найважливішим завданням системи вищої освіти.

Сучасний спеціаліст – не той, хто володіє багажем спеціальних знань, а той, хто вміє ці знання застосовувати і, що ще важливіше, він повинен вміти приймати відповідальні рішення, проявляти ініціативу, володіти навичками управління інформацією та бути толерантним до культурних відмінностей.

Сучасний соціальний працівник – це спеціаліст у галузі соціальної інженерії та технології. Це фахівець, який глибоко розбирається у фізіологічних регуляторах життєдіяльності людей, здатних прийти їм на допомогу у будь-який час. Соціальні працівники співпрацюють зі своїми клієнтами/пацієнтами на багатьох рівнях: мікрорівень – індивідууми та сім'ї; мезорівень – соціальні утворення та організації; макрорівень – суспільства – національний та інтернаціональний.

Соціальний працівник завжди має індивідуальні риси, певний рівень професійної підготовки, кваліфікацію, життєву позицію, політичні уподобання та морально-правові засади поведінки не тільки у сфері соціальної роботи, але і у суспільстві.

Головна мета практичної діяльності менеджера соціальної роботи як соціального працівника полягає у внесенні необхідних соціальних змін у суспільство, місцеву громаду або життя окремої людини. Вони покликані служити на благо самореалізації особистості, розвитку та предметному використанню наукових знань про властивості людського організму, його взаємодію із суспільством, пошук та розвиток ресурсів для задоволення індивідуальних, групових, національних та інтернаціональних потреб і сприяти реалізації принципу соціальної справедливості у суспільстві.

Людина несвідомо прагне мати професію, вимоги якої передбачають роль, що відповідає її уявленням про себе. Термін «ідентифікація особистості з професією», що використовується зарубіжними психологами (Е.Ро, Д.Сьюпер та ін.), означає злиття життя професіонала з його діяльністю, при якому придбані ним якості і властивості починають виявлятися у всіх інших сферах його життєдіяльності і визначають його ставлення до дійсності. Все життя починає підкорятися інтересам професії, які виходять на перший план. Таким чином, процес взаємодії особистості і професії в широкому розумінні є двостороннім [9, с.29].

Професіоналізм соціального працівника виражається в умінні зберігати баланс контрольованого емоційного включення у практичну ситуацію.

Важливою проблемою виявляється визначення рольового репертуару професійної діяльності соціального працівника.

Розгляд професійної ролі як соціальної, обумовленої не лише місцем індивіда в системі об'єктивних соціальних відносин, але і сукупністю здійснюваних ним функцій, дає можливість позначити рівні професійної діяльності соціального працівника [6]. До них відносяться: практична соціальна робота з клієнтом, організація і координація цієї роботи; управління соціальною роботою на рівні соціальних служб, департаментів; навчання соціальній роботі; супервізія в соціальній роботі; дослідження в соціальній роботі.

Соціальному працівникові для досягнення цілей і реалізації своїх функцій у професійній діяльності потрібні спеціальні знання й практичні зусилля, які допоможуть йому забезпечити соціальне функціонування клієнтів.

Соціалізація в професії передбачає оволодіння необхідними вміннями, а також формування моральних принципів професійної допомоги клієнтам, у результаті чого і розвивається почуття приналежності до професії. У процесі соціалізації соціальний працівник пізнає нову мову розуміння й сприйняття дійсності.

Ефективність професійної діяльності – це відповідність результату цієї діяльності поставленим цілям, досягнення запланованих позитивних результатів. Вона залежить від таких сутнісних характеристик, як «професіоналізм», «професійна компетентність» і «особистість професіонала».

Отже, спираючись на принцип єдності особистості й діяльності, ми вважаємо, що готовність до ефективної соціальної роботи – це особистісний і соціально-психологічний показник, що являє собою єдність ціннісного ставлення до соціальної діяльності, професійних знань, умінь і навичок професійного спілкування.

Принципові зміни в характері праці, викликані науково-технічним прогресом, призводить до нового розподілу праці, в рамках якого, з одного боку, зростає диференціація видів діяльності, а з іншого – їх інтеграція. Внаслідок цього відбувається подальша спеціалізація трудової діяльності, що висуває нові вимоги до професійної підготовки соціального працівника, умов його професійної адаптації.

Професійна адаптація – це збіг вимог професії із зростанням сукупності знань, умінь і навичок особистості, які формують у неї гнучку соціально-професійну позицію в системі формальних і неформальних відносин. Успішна професійна адаптація можлива лише тоді, коли «...професії здаються нам величними, якщо вони пустили у нашому серці глибокі корені, якщо ідеям, які панують в них, ми спроможні принести в жертву наше життя та всі наші сподівання. Вони можуть ошчасливити того, хто має до них покликання, але вони прирікають на загибель того, хто взявся за них поспіхом, необдуманно, піддавшись моментів» [1, с.10-11]. Умовою оптимального професійного самовизначення повинно бути, в першу чергу, покликання. А воно, передусім, є результатом процесу початкової професійної соціалізації, яка формує активну професійну орієнтованість індивіда. Оптимальний професійний відбір, професійна підготовка та навчання передбачають врахування не тільки системи необхідних професійних знань і навичок, але й вимог, що висуваються професією до психофізіології особистості, рівня її соціально-психологічної мобільності.

Висновок. Усе соціальне життя людини є спрямованістю на цілі, які знаходяться у більш-менш віддаленому майбутньому. Ми не можемо жити не адаптуючись, не пристосовуючись. Творче ставлення до власного життя потребує виходу за межі буденності, повсякденності, тимчасовості.

І як висновок хочеться відмітити, що останнім часом все більше уваги приділяється вивченню соціальних причин асоціальної поведінки і внаслідок цього стрімко зростає потреба у впровадженні різноманітних профілактичних і психокорекційних програм.

У даному випадку важливим стає підхід психологів, соціальних працівників, педагогів до вирішення цієї проблеми, хоча не варто забувати і про те, що життєва перспектива – потенційна можливість розвитку особистості, неминучість певних змін у майбутньому житті. Перспектива не є чимось фатальним: особистість активно впливає на обставини свого життя, здійснює вчинки здатні

змінити життєві перспективи, а соціальні служби повинні сприяти розвитку особистості, усвідомленню нею свого місця, цілей у житті.

Список використаних джерел

1. Александровский Ю.А. О психологии дезадаптации в условиях стресса /Ю.А. Александровский // Психиатрическая эндокринология. – М.: Здоровье, 1988.
2. Александровский Ю.А. Психические расстройства во время и после стихийных бедствий и катастроф /Ю.А.Александровский, Б.П.Щукин// Журнал невропатологии и психиатрии им. Корсакова.- 1998 №5
3. Андреева Г.М. Социальная психология /Г.М.Андреева. – М.: Аспект-пресс, 1996. – 376 с.
4. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів] / О.В.Безпалько. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 208 с.
5. Заверико Н.В. Соціальна педагогіка: навчальний посібник / Н.В.Заверико – К.: Видавничий дім «Слово», 2011. – 240 с.
6. Зимняя И.А. Профессиональные роли и функции социального работника (общие проблемы подготовки специалиста). /Зимняя И.А. //Российский журнал социальной работы. – 1995. - №1. – с.79-82.
7. Лукашевич М.П. Соціалізація: Виховні механізми і технології: Навч.-метод. посібник / М.П. Лукашевич //Институт змісту і методів навчання. — К., 1998. — 112с.
8. Мудрик А.В. Введение в социальную педагогику. / А.В.Мудрик — М., 1997
9. Холостова Е.И. Профессионализм в социальной работе. /Е.И.Холостов - М.: ИТК «Дашков и Ко». – 2009. – 236 с.

References

1. Aleksandrovskiy Yu.A. (1988). O psihologii dezadaptatsii v usloviyah stressa [About disadaptation`s psychology in stress conditions]. Psihiatricheskaya endokrinologiya – Practical endocrinology [in Russian].
2. Aleksandrovskiy Yu.A. (1998). Psihicheskie rasstroystva vo vremya i posle stihiynyih bedstviy i katastrof [Psychical disorders during and after disasters and catastrophes]. Zhurnal nevropatologii i psihiatrii im. Korsakova Journal of neuropathology and psychiatry by Korsakov, №5 [in Russian].
3. Andreeva G.M. (1996) Sotsialnaya psihologiya [Social Psychology]. Moscow: Aspekt-press [in Russian].
4. Bezpalko O.V. (2009) Sotsialna pedagogika: shemy, tablytsi, komentari [Social Pedagogy: schemes, tables, comments]. Kyiv: Tsentr uchbovooi literatury [in Ukrainian].
5. Zaveriko N.V. (2011) Sotssialna pedagogika [Social Pedagogy]. Kyiv: Vydavnychiy dim «Slovo» [in Ukrainian].
6. Zimniaia I.A. (1995). Professionalnyie roli i funktsii sotsialnogo rabotnika (obschie problemy podgotovki spetsialista) [Professional roles and functions of a social worker (general issues of specialist`s training). Rossiiskii zhurnal sotsialnoi raboty – Russian journal of social work, №1 [in Russian].
7. Lukashevych M.P. (1998) Sotsializatsiia: Vyhovni mehanizmy i tehnolohii [Socialization: educational mechnisms and technologies]. Kyiv: nstytut zmistu i metodiv navchannia [in Ukrainian].
8. Mudrik A.B. (1997) Vvedeniie v sotsialnuuu pedagogiku [Introduction to social pedagogy]. Moscow [in Russian].
9. Holostova E.I. (2009) Professionalizm v sotsialnoi rabote. [Professionalism in social work] Moscow: ИТК «Dashkov i Ko» [in Russian].